

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

A térgazdaságtani kutatások periodikus kiadványa, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata.

Megjelenik félévenként az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi- és Iparkamara támogatásával.

A folyóiratban megjelent tanulmányokat két független szakértő lektorálta és ajánlotta közlésre.

XIV. évfolyam 1. szám

www.strategiaifuzetek.hu

Felelős kiadó:

Dr. Nagy Zoltán
Miskolci Egyetem
Gazdaságtudományi Kar

Szerkesztőség:

Észak-magyarországi
Regionális Kutatásokért Alapítvány
E-mail: emorka1@gmail.com
www.emorka.hu

A szerkesztő bizottság tagjai:

Prof.Dr. Benedek József

Bihall Tamás

Dr. Elekes Tibor

Prof.Dr. Kerekes Sándor

Prof.Dr. Kocziszky György

Dr.habil Kotics József

Prof.Dr. Vincze Mária

egyetemi tanár, az MTA külső tagja, Babes-Bolyai Tudományegyetem Földrajztudományi Kar, Kolozsvár
elnök, BAZ Megyei Kereskedelmi és Iparkamara
egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar
egyetemi tanár, Kaposvári Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar
egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
professzor emerita, Babes-Bolyai Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Kolozsvár

Főszerkesztő:

Prof.Dr. G.Fekete Éva egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Szerkesztők:

Dr. Lipták Katalin egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Technikai szerkesztő:

Serdült Balázné

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A

Nyomdai és Kereskedelmi

Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594

Tartalomjegyzék / Contents

TANULMÁNYOK

- Katonáné Kovács Judit, Varga Eszter, Nemes Gusztáv* 6
Fókuszban a társadalmi innováció folyamata a magyar vidéken
- Hubai László* 20
Beágyazott dilemma: A munkaerő-piaci integrációt segítő társadalmi vállalkozások hibrid jellegének vizsgálata

TÉNY-KÉP

- Kiss Julianna* 40
A társadalmi vállalkozások jellemzői Magyarországon - összefoglaló egy nemzetközi kutatás keretében végzett kérdőíves adatfelvétel eredményeiről
- SíposnéNándori Eszter* 58
A szegénység motiváló ereje a társadalmi és szolidáris gazdaságban

MŰHELY

- Málovics György, Mihók Barbara, Szentistványi István, Juhász Judit, Méreiné Berki Boglárka, Tóth Janka, Nagy Mihály* 67
A szélsőséges egyenlődsi és önjelölt ajtónállók lehetséges hatása az egyetemközösség együttműködésre – egy hazai részvételi akciókutatás (RAK) tapasztalatai
- Bede István Tamás, Szilvási Patrik, Szokol Noémi* 77
FESZOFÉ Nonprofit Kft. - Esettanulmány a ferencvárosi helyi foglalkoztatás javításáról és a budapesti hajléktalanok reintegrálásáról

KITEKINTŐ

- Michalkó Gábor, Ásványi Katalin, Juhász, Dóra Katalin, Jászberényi Melinda* 88
A megújuló energiával összefüggő turizmusfejlesztés Tibolddaróc lakosságának attitűdvizsgálata tükrében
- Mihály Melinda* 101
Mit értünk társadalmi vállalkozás alatt és miért kutatjuk? – Narratívák a nemzetközi szakirodalomból

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK/ SUMMARIES 116

Szerkesztői előszó (Preface)

A profit orientált szervezetek társadalmi elkötelezettsége, felelősségvállalási hajlandósága egyrészt érdekeltségi rendszereik miatt korlátozott, másrészt térben és időben is változik. Ezért nem véletlen, hogy a jól-léti társadalmakban egyre nagyobb figyelmet fordítanak azokra az un. társadalmi vállalkozásokra, amelyek potenciálisan azoknak a problémáknak a kezelésére tehetők alkalmassá, amelyek kívül esnek a versenyszféra érdek körein.

Folyóiratunk 2017. évi első száma – az OTKA K.112928. számú projekt támogatásának köszönhetően – egyrészt a hazai és a nemzetközi szakirodalomban tallózva karakterizálja a társadalmi vállalkozások alapvető jellemzőit, szervezésük egyes módszertani kérdéseit, másrészt néhány működő hazai szervezet példáján vizsgálja alapításuk során jelentkező problémákat, különös tekintettel a munka világába történő integrációra, valamint az értékteremtés és a működtetés fenntarthatóságának nehézségeire.

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nem független az érintettek kompetenciájától, motivációjától, ill. a környezet befogadó készségétől, valamint a kormányzat támogatási lehetőségeitől, szándékaitól.

Szerzőink esettanulmányai azt igazolják hogy ez a fenntarthatóság fontos feltétele. A tárgyalt példáknál erre van esély, maradjon is így!

Miskolc, 2017. április

Prof. Dr. Kocziszky György

KITEKINTŐ

Michalkó Gábor – Ásványi Katalin – Juhász-Dóra Katalin – Jászberényi Melinda

A megújuló energiával összefüggő turizmusfejlesztés Tibolddaróc lakosságának attitűd-vizsgálata tükrében

Tibolddaróc, egykor a barlanglakásokban élők nyomorúságáról elhíresült község ma a Bükkalja egyik mintatelepülése, ahol a fejlesztés pilléreit a modernizációt, az innovációt, a környezettudatosságot egyaránt tükröző megújuló energia és a turizmus képezik. A helyi adottságokra építő turizmusfejlesztés a legnagyobb borászat áramellátását jelentős mértékben segítő energiaudvar kiépítése révén már kézzelfogható szimbiózisba is lépett a megújuló energia kínálta lehetőségekkel. Tibolddaróc versenyképességének erősödéséhez és a lakosság életminőségének növekedéséhez vezető folyamatok kulcstényezője az összefogás, a közös tenni akarás, amely az önkormányzat, a vállalkozók és a helyiek fogadókészségében tükröződik. A tanulmány egy terepkeresés tapasztalatainak és 255 tibolddaróci háztartás véleményének értékelésével vizsgálja a megújuló energia- és a turizmusfejlesztéssel kapcsolatos lokális attitűd sajátosságait.

Kulcsszavak: megújuló energia, turisztikai potenciál, fogadókészség, vidékfejlesztés, Bükkalja
Jelkód: Q42, 013, Z32, P25

Bevezetés

A területi verseny értelmezésében észlelhető szakmai polémia ellenére, közös platformként fogadható el, hogy az egymással hasonló hierarchia szintű települések rivalizálásában – különösen rurális dimenzióban – a népességmegtartó, illetve vonzó képesség, és az ezzel szoros összefüggésben lévő életminőség kulcsfontosságú tényezőknek tekinthetők (Lengyel 2006, Benedek et al. 2015, Szirmai 2015). Az életminőség objektív és szubjektív pilléreit képező jólétet, illetve jóllétet többek között az adott közösség egzisztenciális helyzete, valamint környezetének állapota is befolyásolja (Utasi 2006). A vidéki társadalom számára különös fontossággal bír a megélhetést biztosító helyi gazdaság és mindazon táji adottság, amely a kötődés fenntartásában játszik közre (Kovács 2012, Kovách 2012). A turizmus fejlesztése egyrészt hozzájárulhat a munkahelyek számának növeléséhez, másrészt a településkörnyezetre is kedvező hatással van, a vendégek érdeklődése pozitív visszaigazolást nyújt a helyi lakosoknak, hogy jó helyen élnek (Puczko–Rátz 1998). Mivel a társadalom és a környezet viszonya a rurális térségekben kézzelfoghatóbbá válik, ezért az élénkülő turisztikai kereslet gerjesztette energiaigény biztosításában a zöld megoldások is előtérbe kerülhetnek (Bergman et al. 2008). Vidéken optimálisabban pozícionálhatók a napkollektorok és a napelemek, jelentősen nagyobb tér áll rendelkezésre az elhelyezésükre, de a biomassza energia előállításához szükséges szerves anyagok is könnyebben elérhetőek, nem beszélve a szélturbinák vagy a vízerőművek kiépítéséről (Harmat et al. 2016). Miközben a megújuló energia fenntartható módon szolgálja a turisztikai infra- és szupersztruktúra energiaszükségletét, önmagában is a vendégek érdeklődésére számot tartó vonzerővé válhat (Becsen–Simmons 2002). Ugyanakkor megkerülhetetlen kérdés, hogy az adott közösség életminőségének megtartása és növelése érdekében mekkora teret enged a turizmusnak és milyen mértékben járul hozzá a növekvő energiaigény alternatív megoldásokkal való biztosításához.

Az ELTE Környezet- és Tájföldrajzi Tanszéke az MTA CSFK Földrajztudományi Intézetel alkotott konzorciumban 2015-ben kezdte meg *A megújuló energiaforrások alkalmazásának tájvédelmi szempontú vizsgálata hazai mintaterületeken – kihívások és lehetőségek* című OTKA kutatási programját, amely három magyarországi térség példáján keresztül

vizsgálja a turizmus megújuló energiával alkotott szimbiózisát, illetve annak tájféldrajzi problematikáját. Mivel a turizmus fejlesztésének sikere részben a helyi lakosság hozzáállásán múlik, ezért a projekt keretében kitüntetett figyelmet szentelünk a turizmussal összefüggő zöld energia³⁹ társadalmi aspektusainak feltárására. Kifejezetten olyan települést kerestünk, amelyben egyszerre valósul meg a turizmusfejlesztés és a megújuló energia infrastruktúrájának kiépítése. Így jutottunk el a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében fekvő Tibolddarócra, ahol a helyi önkormányzat a település gazdaságában és a lakosság életminőségének növelésében a turizmus fejlesztését és a megújuló energia kiépítését egyaránt prioritásként kezeli. A 2015 nyarán a tibolddaróci lakosság körében lefolytatott kérdőíves vizsgálatunk arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen a helyiek hozzáállása a turizmus és a megújuló energia infrastruktúrájának fejlesztéséhez. A jelen tanulmány kitüntetett figyelmet szentel annak bemutatására, hogy Tibolddaróc társadalmának hozzáállása miként segítheti a település turizmus és megújuló energia orientációjú versenyképességének erősítését.

Elméleti háttér

A megújuló energia hasznosításának komplex problematikája hosszú ideje foglalkoztatja a különböző tudományágak képviselőit (Lukács 2009), az Európai Unió következetes energiapolitikája, különösen a 2009-ben elfogadott irányelve⁴⁰ azonban katalizátorként hatott a transzdiszciplináris vizsgálatokra (Cansino et al. 2011). Az Európai Unió tagállamai – a 2020-ra előirányzott 20%-os megújuló energiafelhasználási mutató elérése érdekében – a társadalom és gazdaság legkülönbözőbb területein szorgalmazzák a tudomány támogatta szemléletformálás megvalósítását (Szarka 2010). A lakossági és a vállalati szféra energiahatékonyságának kulcsa a fenntartható fejlődés elvének mindennapi életbe történő átültetése, amely a beruházásigényes technológiák elfogadását és kiépítését eredményezik (Kozma et al. 2014, Kohlheb et al. 2015). A gazdaság szerkezetének átalakulása a szolgáltató szektor súlyának jelentős növekedését eredményezte, így a globális felmelegedés ütemének mérséklésében a legnagyobb károsanyag-kibocsátó ipar mellett a kiskereskedelmi, az egészségügyi, az oktatási, a pénzügyi és nem utolsósorban a turisztikai szolgáltatók energiapolitikája is közrejátszhat (Schipper et al. 1986). Egyre több a szolgáltatóiparban érdekelt vállalkozás ismeri fel a megújuló energia hasznosításában rejlő, az energiahatékonyságon túlmutató üzleti és társadalmi felelősségvállalásként értelmezhető lehetőségeket, ami a fosszilis tüzelőanyagok visszaszorulásához, az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának csökkentéséhez, végső soron az energiaellátás diverzifikációjához vezethet (Lozano et al. 2015).

A szolgáltatások piacán belül a turizmusnak – mint az energiahatékonyság megvalósulásáért felelős ágazatnak – kitüntetett szerepe van, mivel az utasok szállításában közreműködő közúti és légi közlekedés, a vendégek tartózkodását, ellátását biztosító szálloda- és vendéglátóipar a jelentősebb károsanyag kibocsátók, illetve energiafelhasználók közé tartozik (Pace 2016). A turizmusipar energiafelhasználása jelentős mértékben függ az adott desztináció földrajzi elhelyezkedésétől, a világ turisztikai piacán meghatározó szerepet játszó mediterrán térségek elsősorban a hűtési (helyiségek légkondicionálása, élelmiszerek fagyasztása), míg a kontinentális területek a téli időszak fűtési igénye miatt tekinthetők energia-érzékenyeknek (Michalena-Tripanagnostopoulos 2010). Elsősorban a szállodák és a vendéglátóhely a leginkább energiaigényes objektumok, de nem szabad figyelmen kívül hagyni a látogatók érdeklődését kiváltó turisztikai attrakciókat értékesítő létesítményeket sem (például múzeumok, fürdők). Ugyanakkor fek-

³⁹A tanulmányban a megújuló energia, a zöld energia és az alternatív energia kifejezéseket szinonim fogalmakként kezeljük.

⁴⁰Az Európai Parlament és a Tanács 2009/28/EK irányelve (2009. április 23.) a megújuló energiaforrásból előállított energia támogatásáról, valamint a 2001/77/EK és a 2003/30/EK irányelv módosításáról és azt követő hatályon kívül helyezéséről.

vésüknél fogva gyakran a turisztikai infra- és szuprastruktúrát képező objektumok esetében nyílik optimális lehetőség arra, hogy az üzemeltetők gazdaságosan hasznosítsák a megújuló energia technológiáját (például a szállodák tetejére épített napelemek, napkollektorok; a vidéki turizmus célterületein elérhető biomassza; a fürdővárosokban újrahasznosuló termálvíz). Az alternatív energia előállításához használt műszaki eszközpark a modernitást, a korszerűséget, a fenntarthatóságot sugallja, ezért ez az erre fogékonyak számára utazásösztönző marketingkommunikációs üzenet is lehet (Wang–Huang 2013). Mivel idegen környezetben hajlamosak vagyunk jobban elfogadni és értékelni az otthon szkeptikusan szemlélt innovációkat, így a turizmusiparban megjelenő zöld energia megoldások a társadalmi felelősségvállalást is serkentik (Fairweather et al. 2005).

A megújuló energia kiépítése forrás és attitűd kérdése. Míg az állam az előbbihez pályázatokkal, utóbbihoz tudatos szemléletformálással, társadalmi kommunikációval igyekszik hozzájárulni (Zografakis et al. 2011). Mivel a turisztikai fejlesztések sokszor a helyi társadalom életterében valósulnak meg, ezért véleményük kikérése, a turistákéval való ütköztetése megkerülhetetlen, állásfoglalásuk a közjót szolgáló irányba terelheti a fejlesztéseket (Dalton et al. 2008). A megújuló energia kiépítése területigényes, gyakran más funkciók működésének helyét szűkíti, vagy furcsa, szokatlan felületeket, tájésztétikailag megkérdőjelezhető tereket hoz létre (Frantál–Kunc 2011). Kisebb településeken a helyiek fogadókészsége hatványozottabban kalkulálандó tényező, a megszokottól eltérő energiahasznosítás főleg az idők lakta vidéki térségekben kíván körültekintő, a beavatásukra koncentráló előkészítést (Karabuga et al. 2015).

Vizsgálat módszertana

Tibolddaróc megújuló energiával összefüggő turizmusfejlesztésének feltárásához a szakirodalom feldolgozására és a statisztikai adatok elemzésére épülő szekunder módszertan mellett a települési szintű terepkutatásokban, különösen a turizmusorientált szociálgeográfiai vizsgálatokban (Berényi 1979) elterjedt hibrid módszert alkalmaztuk. Ennek lényege a kvalitatív és a kvantitatív eljárásoknak a vizsgálandó probléma sajátosságához igazodó ötvözése (Neulinger 2016).

Elsősorban a Sciencedirect és az Ebsco online tudományos folyóirat adatbázisok alkalmazásával feltártuk és feldolgoztuk a turizmus és a megújuló energia szimbiózisát tárgyaló nemzetközi folyóirat-cikkeket, ugyanakkor hangsúlyt helyeztünk a helyi társadalom fogadókészségével kapcsolatos teoretikus előzmények megismerésére is. A magyar szakirodalmi háttér megismeréséhez az MTA CSFK Földrajztudományi Intézet Szakkönyvtárának gazdag állományát hasznosítottuk. Tibolddaróc társadalmi, gazdasági folyamatainak értékeléséhez a KSH online népszámlálási adatait és a Tájékoztatói Adatbázis szálláshely-statisztikáját alkalmaztuk.

A kutatási programban résztvevő ELTE Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék munkatársaival együttműködve 2015. június 23-án kerekasztal-beszélgetést szerveztünk Tibolddarócon, amelyen a település képviselőtestülete, illetve a helyi prominenciák vettek részt. Ezen a kutatás szempontjából releváns kérdések megvitatására került sor, a moderált beszélgetésről hangfelvétel készült. Ezt követően csoportos terepbejárás következett, a polgármester és az érintett szakemberek bemutatták a település turisztikai potenciálját, az egyes objektumok megtekintésekor kérdések fogalmazódtak meg és fotódokumentáció is készült.

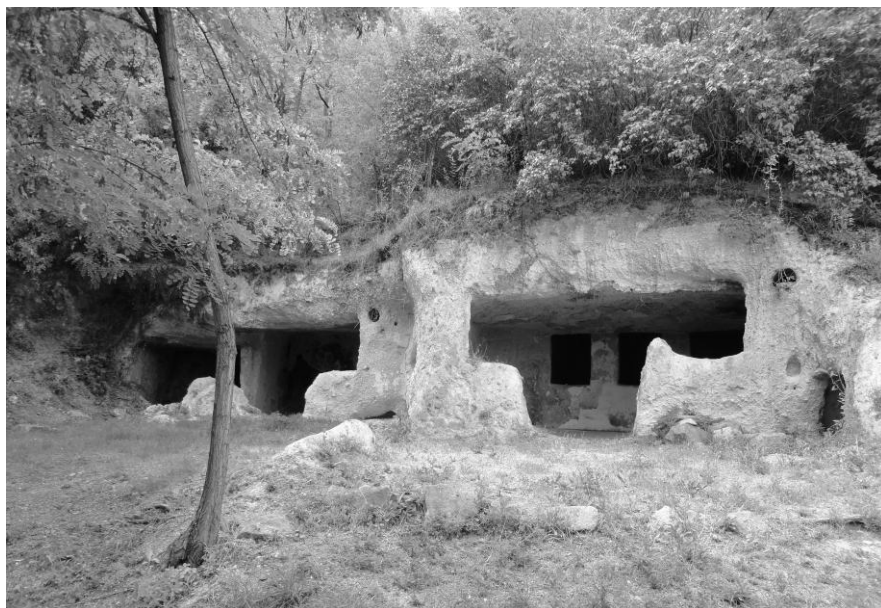
Tibolddaróc lakosságának attitűdvizsgálatára önkitöltős kérdőív alkalmazásával került sor. A kerekasztal-beszélgetés és a terepbejárás tapasztalatait felhasználva készítettük el a kérdőív teszt verzióját, amelyet véletlenszerűen kiválasztott 10 helyi lakossal átbeszéltünk, a tapasztalatok alapján módosítottunk és véglegesítettünk. A kérdőív kérdéseinek összeállításánál törekedtünk arra, hogy minél kevesebb nyitott kérdés legyen és a válaszadóknak Likert skálán keljen az előre megadott állításokkal kapcsolatos egyetértésüket, véleményüket mérlegelnie. A lekérdezésre 2015. szeptember 7-21 között került sor. A falu minden háztartásába eljuttatunk egy-egy kérdőívet és egy kitöltési útmutatót, de akit a vizsgálatban résztvevő helyi illetékességű segítők otthon talált, annak személyesen is elmagyarázta a teendőket. E mellett a helyi fórumokon a pol-

gármester is felhívta a lakosság figyelmét a kérdőívvezetésben való részvétel fontosságára. Minden kérdőív mellé mellékelünk egy borítékot ebbe lehetett visszajuttatni a kitöltött kérdőívet a helyi illetékességű segítőknek átadva, vagy a polgármesteri hivatalban egy erre a célra rendszeresített ládába elhelyezve. A kiosztott 676 kérdőívből 255 került kitöltésre, amely 37,7%-os részvételt jelent, a minta nem reprezentatív. A kérdőíveket Excel táblázatban rögzítettük, majd a tisztított adatbázist SPSS 22.0 szoftver segítségével egyszerű matematikai statisztikai módszereket alkalmazva elemeztük.

Eredmények

Tibolddaróc turizmusának földrajzi környezete

Annak ellenére, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a Mezőkövesdi járásban fekvő község igen gazdag történelmi múltra tekint vissza (Karuczka 2014), a XX. században éppen a szegénységéről híresült el. Szabó Zoltán (1938) „Cifra nyomorúság” című szociográfiájában arról számol be, hogy Tibolddaróc lakosságának 60%-a barlangokban kénytelen élni. A riolittufába vájt, eredetileg juhok téli szállásaként és a helyiek menedékeként egyaránt szolgáló barlanglakások mára a település turisztikai potenciáljának részét képezik (1. ábra).

1. ábra Barlanglakások Tibolddarócon: egykor a nyomor, ma a turizmusfejlesztés színterei
Forrás: Michalkó Gábor felvétele, 2015

A Miskolci-Bükkalja elnevezésű kistájon (Dövényi 2010), a festői szépségű Kácsi-patak völgyében fekvő Tibolddaróc a Bükki borvidék részeként meghatározó szerepet játszik a térség borturizmusában, amelynek infrastruktúráját ugyancsak a riolittufába vájt többszintű pincerendszer képezi. A népszámlálások tanúbizonysága szerint 1990 óta csökkenő lakónépességű község törekszik a kedvezőtlen demográfiai folyamatok lassítására, a napközi otthonos óvoda mellett a nyolc évfolyamos, 2012-ben felújított általános iskola fenntartása – az épület rendezvényhelyszínként is funkcionál – feltétlenül ezt a célkitűzést szolgálja. A 2016-ban 1357 fő otthonát képező faluban 672 háztartás található, amelynek rokoni, baráti kapcsolatai a VFR turizmust generálhatja (Michalkó et al. 2014). A falu fele-fele arányban fiatal (15-39 éves), illetve idős (40-59 éves) munkaképes korú lakosságának (együttvéve a népesség 61,3%) első számú munkaadója az

önkormányzat, e mellett a borászatban érdekelt vállalkozások, a helyi szolgáltatók (posta, gyógyszertár, orvosi rendelő, kiskereskedelem, vendéglátás) biztosítják a lakosság foglalkoztatását. Tibolddaróc elérhetősége kizárólag gépkocsival mondható kedvezőnek, Magyarország legnagyobb turista kibocsátó piacától, Budapesttől 154 kilométerre (1 óra 41 percre) fekszik, ugyan az M3-as autópályához légvonalban közel van, de a fővárosból érkezőknek a településhez legközelebb lévő kijárattól 27 kilométert kell, több helységet is érintve, alsóbbrendű utakon megtenni, ami növeli a távolság érzését. Tömegközlekedéssel már jóval nehezebb a település megközelítése, vasútállomással nem rendelkezik, Budapestről a MAV-Volán kombinációjában 1 átszállással, napszaktól függően 2 óra 35 perc – 4 óra 6 perc alatt érhető el, vasárnaponként 4 járatot lehet igénybe venni az első hajnali 5,00-kor, az utolsó délután 16,30-kor indul a fővárosból, ami viszonylag tág időintervallumú tervezést tesz lehetővé.

Tibolddaróc turisztikai piaca

Tekintettel arra, hogy Tibolddaróc nem rendelkezik olyan egyedi vonzerővel, amely a konkurenciától határozottan megkülönböztetné⁴¹ turisztikai piacának vizsgálatakor, a kereslet-kínálat fontosabb tényezőinek értékelésekor a versenytársak pozícióját hangsúlyozottabban célszerű figyelembe venni. Tibolddaróc turisztikai potenciálja alapvetően a műemléki védelmet élvező objektumokból (1), a barlanglakásokból (2), a borászatokból (3) és a megújuló energia többcélú hasznosításából (4) tevődik össze, amit a falusi milió (5) foglal keretbe.

(1) A műemléki nyilvántartás⁴² szerint Tibolddarócon öt darab műemléki védelemben részesített objektum található. Egyik műemléki objektum sincs turisztikailag hasznosítva, a Bottlik-kastély és a Gencsi-kúria teljes felújításra szorul, a Majtényi-kúriát ugyan felújították, de a község gazdasági, társadalmi funkciót nem rendeltek hozzá. Mivel ezen épületek magántulajdonban vannak, az önkormányzatnak kevés eszköze van a turizmusba történő bevonásukra. Sem a karbantartott, késő barokk római katolikus templom, sem Nepomuki Szent János szobra önmagában nem tekinthető turisztikailag releváns, a térségben különleges tájértékkel⁴³ bíró vonzerőnek.

(2) Tibolddaróc közigazgatási területén található barlanglakások számosságukat, méretüket és fizikai állapotukat tekintve is alkalmasak a turisztikai való hasznosításra. Annak ellenére, hogy történetek lépések megközelíthetőségük biztosítására, látogatásuk menedzselésére már nem került sor. A bárki által megtekinthető barlanglakások hasznosítása érdekében az önkormányzat pályázati forrást kíván igénybe venni és a kulturális turizmus részévé óhajta tenni az objektumokat. Mivel a tibolddarócihoz hasonló barlanglakások a Bükkalja több településén is a turisztikai kínálat részét képezik, ezért az alkotótelepként működő noszvaji vagy a tájházként funkcionáló cserépváraljai már jelenleg is a köztudatba épült attrakciók.

(3) A K-DK-nek lejtő heglábfelszíni domszágon elterülő Tibolddaróc a Bükki borvidék része, ugyan sem a talaj, sem a hőmérséklet-viszonyok nem tekinthetők a szőlőtermesztés szempontjából feltétlenül ideálisnak, a helyi termelőknek mégis sikerült olyan fajtákat és technológiákat meghonosítaniuk, amelyek hozama és minősége alkalmas a helyi pincerendszer hordóinak feltöltésére. A településközpontból könnyen elérhető, közel egy kilométer hosszúságú, több szintes Pincefaluban ma több borászat is a borturizmus igényeinek mindenben megfelelő kínálattal rendelkezik. Több pince is nyert az Új Magyarország Vidékfejlesztési Programban borturisztikai

⁴¹USP (Unique Selling Proposition) a marketingtudományban használt kifejezés, leginkább egy termék vagy szolgáltatás olyan jellemvonására utal, amely az egyediségre visszavezethetően serkenti a sikeres értékesítését.

⁴²<http://www.muemlekem.hu/muemlek?any=Tibolddaroc>

⁴³<http://tajertekar.hu/hu/>

szolgáltatások fejlesztésére támogatást, legnagyobb a pezsgőgyártásáról is ismert Mezei Pincészet. A gasztroturizmus részeként értelmezhető az évek óta sikerrel megrendezett *Víg Daróci Pincék Főzőfesztiválja* elnevezésű rendezvény is.

(4) Tibolddaróc önkormányzata és vállalkozói elkötelezettek a megújuló energia felhasználásának bővítésében, az önkormányzati létesítmények (hivatal, óvoda, konyha, könyvtár) egy KEOP program keretében kerültek napelemekkel ellátásra, a kivitelezés keretein belül 96 darab 250 Wp névleges teljesítményű napelem modul került felszerelésre. E mellett a pezsgőgyártásban érdekelt Mezei Pincészet, a hűtés során felhasznált villamosenergia biztosítása érdekében épített ki látványos energiaudvart.

(5) Tibolddaróc miliője a falusi turizmus hasznosításában játszik közre. A heglábfelszíni fekvés, az évszázados történelmi múlt, amelyet a romos kúriák is sugároznak, a mezőgazdaság sikereinek eredménye, a vidékiességet erősítő fesztiválok, a hívogató pincék állapota, az összefogás, a településért való tenni akarás egymással karöltve formálják a község vonzó atmoszféráját.

Tibolddaróc turisztikai potenciálját a szakszerű tervezés (turizmuskonceptió, turizmusstratégia), a megfelelő szálláshely biztosítása és a professzionális marketingkommunikáció hiányában mind ez ideig nem sikerült értékesíthető turisztikai terméké fejleszteni. Ennek egyenes következménye, hogy a településen statisztikai értelemben nincs érdemi vendégforgalom, kereskedelmi szálláshely nincs, a magán szálláshely⁴⁴ kínálat elenyésző, 2010–2015 viszonylatában 29–42 férőhely között ingadozott, amit 4-5 vendéglátó üzemeltetett. A vizsgált időszakban külföldi vendég nem szállt meg Tibolddarócon, a belföldiek pedig 10–221 vendégéjszakát töltöttek el, amely egyértelműen a község szálláshely kapacitásának kihasználatlanságát tükrözi. Ezen adatok természetesen kizárólag a konvencionális turizmusban megjelenő, pontosabban meg nem jelenő forgalmat mutatják, azonban nem adnak képet az úgynevezett láthatatlan turizmusról, amely elsősorban a rendezvényekhez, pincelátogatásokhoz kötődő egynapos kirándulásokban és az úgynevezett VFR turizmusban öltenek testet. A már említett *Víg Daróci Pincék Főzőfesztiválja*ra érkezők és a település közel 700 háztartásának távolabb élő rokonai, barátai generálta forgalom jelentős része a szíveségi szálláshelyadásban realizálódik.

A tágabban értelmezett környéken, a Mezőkövesdi járásban számos olyan település fekszik, amelyek ugyancsak érdekeltek a lakosság turizmusra alapozott életminőségének növelésében és a területi versenyben messze Tibolddaróc előtt járnak. A minősített gyógyvízre alapozott termálfürdőt üzemeltető Bogács és a Zsóry gyógyfürdőt birtokló Mezőkövesd önálló turisztikai desztinációs menedzsment szervezettel⁴⁵ rendelkezik, a tervezés, a fejlesztés és a marketing hatékonyságának eredője mindkét esetben a százezret meghaladó vendégéjszaka mutató. A turisztikai potenciált tekintve Tibolddaróccal egy súlycsoportban lévő Cserépfalu és Noszvaj részben a barlanglakásokkal összefüggő kulturális és a szőlőművelésre épülő borturizmusra építi a kínálatát, részben olyan egyedi vonzerőket hasznosít, mint például a Cserépfaluból megközelíthető Subalyuk-barlang vagy Noszvajon a múzeumként funkcionáló De la Motte kastély és a Sikfőkúti-tó. A turizmus sajátosságainál fogva az egyazon térségben lévő versenytársak nem csupán rivalizálhatnak, hanem segíthetik is egymást, így a Mezőkövesdi járásban könnyen kialakíthatók lennének a szinergiákra épülő klaszterek, vagy éppen csillagtúrákban testet öltő térségi együttműködések (Aubert 2011, Gonda–Spiegler 2012).

⁴⁴A 239/2009. (X. 20.), a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről szóló kormányrendelet a korábban magán szálláshelyként értelmezett falusi szálláshelyet üzleti célú egyéb szálláshelyként nevesíti.

⁴⁵2015 óta működő Bogácsért Turisztikai Egyesület és a 2011 óta működő Matyóföldi Idegenforgalmi Egyesület (Mezőkövesd).

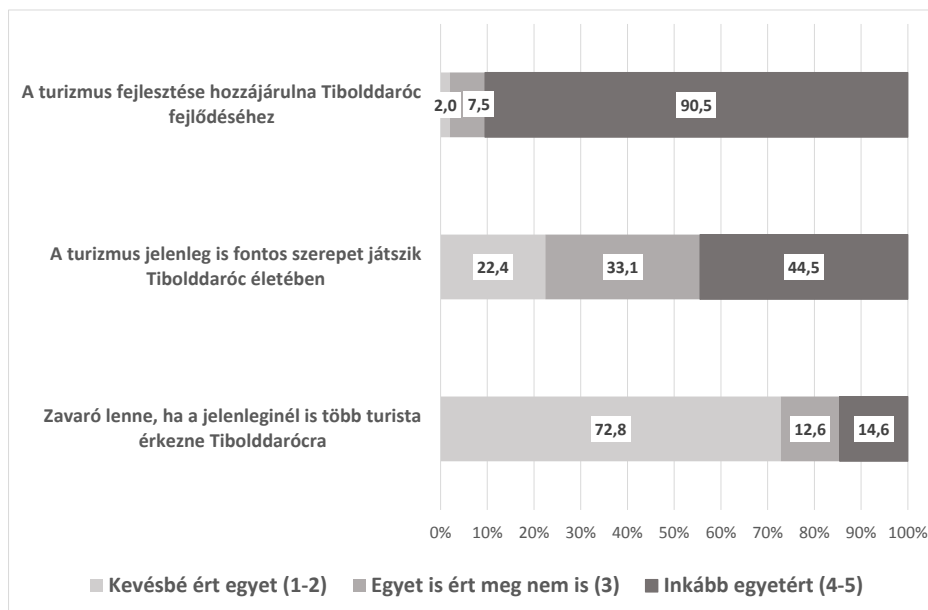
Tibolddaróc lakosságának turisztikai fogadókészsége

Egy település turizmusának fejlesztése, a kínálat versenyképességének erősítése szempontjából a helyi társadalom fogadókészsége kulcsfontosságú tényező (Michalkó 2012). Elsősorban a döntéshozók (az önkormányzat) és a vállalkozók turizmushoz való viszonya a meghatározó, de a helyi lakosság attitűdje, a turisztikai beruházások megvalósításával kapcsolatos állásfoglalása is a siker megkerülhetetlen elemét képezi (G. Fekete 2007, Bujdosó et al. 2007). Azok a fejlesztések, amelyek a választópolgárok véleményének megismerése nélkül valósulnak meg, nehezen válnak a helyi identitás részévé és az adott település irányítói iránti bizalom csorbitásához is hozzájárulhatnak.

A turizmussal kapcsolatos attitűd

Tibolddaróc lakossága egyrészt az érkezők vendéglátójaként, másrészt a környéket, vagy az országot járva vendégként is észleli a turizmusnak a magyarországi települések életére gyakorolt hatásait, így képes azok vonatkozásában véleményt formálni.

A kérdőívészés során megkérdeztük 1-5 Likert skálán értékelték Tibolddaróc turizmusával kapcsolatban előre megfogalmazott állításokat, az 1 az „egyáltalán nem ért egyet”, az 5 a „teljes mértékben egyetért” véleményt tükrözi. Annak érdekében, hogy árnyaltabb eredményeket kapjunk, a skála 1-2 és 4-5 értékű válaszait összevontuk és azokat kevésbé ért egyet, illetve inkább egyetért megnevezést alkalmaztunk, a 3-as értéket (egyet is ért meg nem is) változatlanul hagytuk (2. ábra).

2. ábra Tibolddaróc lakosságának hozzáállása a turizmus helyi fejlesztéséhez, 2015

Forrás: Saját számítás

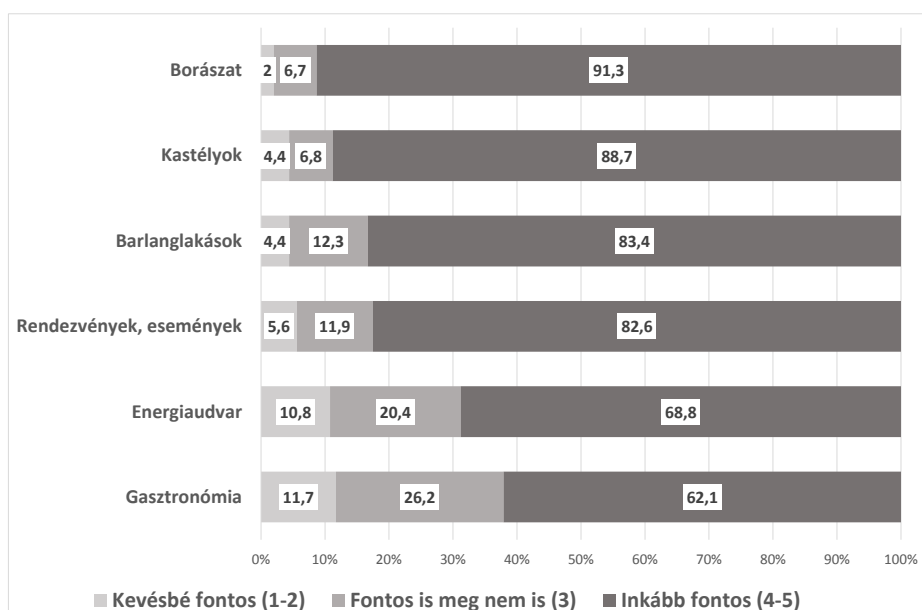
A válaszadók ugyan megosztottságot mutatnak a tekintetben, hogy a turizmus vajon fontos szerepet játszik-e Tibolddaróc életében, de az állítással inkább egyetértők (44,5%) aránya duplája a kevésbé egyetértőkének (22,4%). Abban, hogy a turizmus fejlesztése hozzájárulna Tibolddaróc fejlődéséhez, alig van vita a megkérdeztettek között, 90,5%-uk egyetértően nyilatkozott. Ezzel

összefüggésben a válaszadók mindössze 14,6%-át zavarná, ha a jelenleginél is több turista érkezne Tibolddarócra.

Tibolddaróc lakossága tehát a statisztikailag szinte kimutathatatlan vendégforgalom ellenére úgy érzi, a turizmus már napjainkban is jelen van a község életében és pozitívan ítéli meg a jövőbeli fejlesztések hozadékát, amelynek vonatkozásában kedvezően áll a turisták számának növekedésével járó hatások elviseléséhez.

A fejlesztési prioritások észlelése

A tibolddaróciak nap mint nap szembesülnek a település turisztikai potenciálját alkotó materiális és immateriális erőforrásokkal, azokat – akár saját tapasztalataik, akár a médiának köszönhetően – képesek összehasonlítani a versenytársakéval. Helyismeretükre, generációról generációra öröklődő tudásukra köszönhetően képesek megítélni, melyek azok az értékek, amelyekre érdemes alapozni Tibolddaróc turizmusfejlesztését.

3. ábra Tibolddaróc turisztikai potenciáljának megítélése a helyi lakosság körében, 2015
Forrás: Saját számítás

A kérdőívészés során megkérdezettek 1-5 Likert skálán értékelték tibolddaróci attrakciók szerepét a település turizmusának fejlesztésében, az 1 az „egyáltalán nem fontos”, az 5 a „nagyon fontos” véleményt tükrözi. Annak érdekében, hogy árnyaltabb eredményeket kapjunk a skála 1-2 és 4-5 értékű válaszait összevontuk és azokra kevésbé fontos, illetve inkább fontos megnevezést alkalmaztunk, a 3-as értéket (fontos is meg nem is) változatlanul hagytuk (3. ábra).

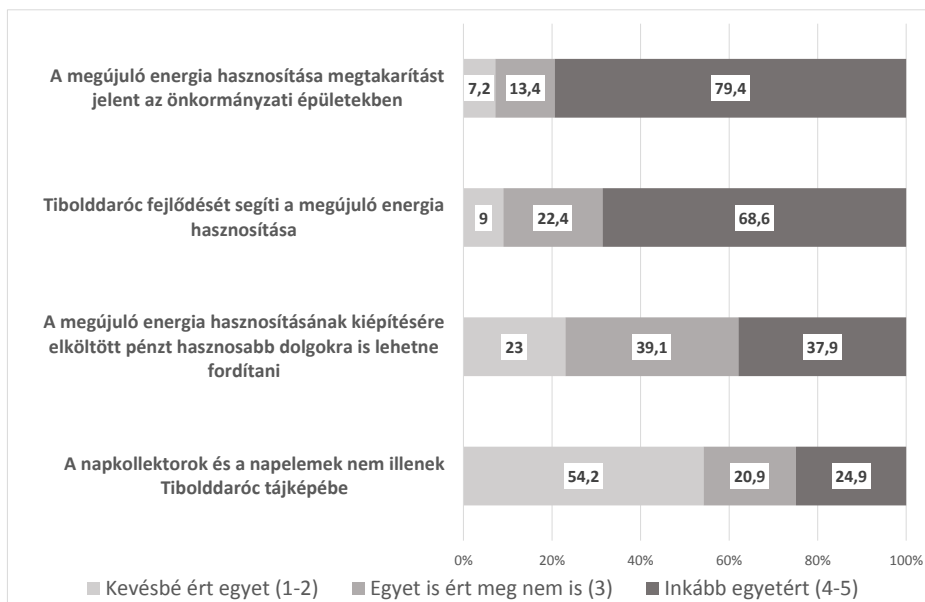
A válaszadók döntő többsége (91,3%) a borászatot tartja a legfontosabb turizmusfejlesztési potenciálnak, de hasonlóan magas a kastélyokra, kúriákra (88,7%), a barlanglakásokra (83,4%) és a rendezvényekre, eseményekre (82,6%) építeni szándékozók aránya is. Az energiaudvar (mint a megújuló energia hasznosításának bemutatására hivatott térszín) a megkérdezettek közel kétharmadának (68,8%) fejlesztésbe bevonandó objektumként él a fejében, a gasztronómia (62,1%) mint a kulturális örökség sajátos lenyomata már kevésbé sorolható a prioritások közé.

A tibolddaróciak igen magas bizalmi értéket rendeltek a település turisztikai potenciáljához, különösen a szárnyait bontogató borturizmus kínálati elemeihez, de azon objektumok fej-

lesztésének támogatottsága is tekintélyes, amelyek infrastruktúrájának kialakítása minden valószínűség szerint csak jelentősebb állami és/vagy európai uniós támogatásból lenne megvalósítható. Öröndetes, hogy az energiaudvar is szerepet kapott a fejlesztés prioritásainak lakossági meghatározásakor.

Megújuló energia a fejlesztés fókuszában

A megújuló energia jelen van Tibolddaróc lakosságának mindennapi életében, egyrészt az önkormányzati intézmények, másrészt az egyik legnagyobb helyi vállalkozás, a Mezei Pincészet villamosenergia-ellátását segíti. A tibolddaróciak nem csak vizuálisan szembesülnek az épületeken, illetve az energiaudvarban elhelyezett napelemekkel, hanem a beruházások finanszírozásában meghatározó szerepet játszó állami támogatások mértékét is táblák hirdetik. Mivel a megújuló energiával kapcsolatos fejlesztések az önkormányzati kommunikációban is jelen vannak, ezért megítélésük a közbeszédben is tükröződik.

4. ábra Tibolddaróc lakosságának véleménye a megújuló energia helyi szerepéről, 2015
Forrás: Saját számítás

A kérdőívhezés során megkérdezettek 1-5 Likert skálán értékelték a megújuló energiával kapcsolatban előre megfogalmazott állításokat, az 1 az „egyáltalán nem ért egyet”, az 5 a „teljes mértékben egyetért” véleményt tükrözi. Annak érdekében, hogy árnyaltabb eredményeket kapjunk a skála 1-2 és 4-5 értékű válaszait összevontuk és azokat kevésbé ért egyet, illetve inkább egyetért megnevezést alkalmaztunk, a 3-as értéket (egyet is ért meg nem is) változatlanul hagytuk (4. ábra).

A válaszadók döntő többsége (79,4%) úgy gondolja, hogy a megújuló energia valóban megtakarítást jelent az önkormányzat által üzemeltetett épületekben, kétharmaduk (68,6%) pedig Tibolddaróc fejlődésében betöltött szerepét is elismeri, ugyanakkor nem elhanyagolható azok aránya sem, akik a megújuló energiára fordított források hasznosabb felhasználhatósága mellett tették le a voksukat (37,9%). A Tibolddarócon kiépített napelemek tájképi illeszkedésének vonatkozásában a válaszadók többsége (54,2%) úgy nyilatkozott, hogy nincs kifogásuk a napfény hasznosítására hivatott technológia ellen.

A vizsgálatban résztvevő tibolddaróci lakosság kedvezően fogadta a településen kiépített napelemes rendszereket, egyfelől az érintett önkormányzati intézmények, illetve a Mezei Pincészet munkavállalóiként közvetlen tapasztalatokkal is rendelkezik, másfelől a legkülönbözőbb csatornákon keresztül értesült azok jótékony, megtakarítást jelentő és fejlődést tükröző hatásairól. A napelemeknek a tradicionális falusi miliőbe való illeszkedése elfogadható mértékű, a kiépítés volumene még nem lépte át a zavarónak tartott szintet.

Következtetések

Tibolddaróc azon észak-magyarországi falvak egyike, amelyek XX. századi történetében a rendszerváltozás kínálta lehetőségek felismerése és kihasználása sorsfordító hatást eredményezett. A második világháború előtti időszak mérhetetlen és Szabó Zoltán szociográfiájának köszönhetően közismertté vált nyomorúságáról mára csak a borászatban hasznosított, illetve turisztikai célú fejlesztés alatt álló egykori barlanglakások tanúskodnak. Tibolddaróc a Bükkalja egyik mintaértékű települése, ahol az összefogás, a tenni akarás, a pályázati lehetőségek megragadása eredményeként észlelhető fejlődés képes az észak-magyarországi régió hasonló adottságú falvait jellemző, kedvezőtlen gazdasági-társadalmi folyamatok lassítására.

5. ábra Az energiaudvar Tibolddaróc tájképének részévé vált

Forrás: Michalkó Gábor felvétele, 2015

Tibolddaróc ugyan nem rendelkezik egyedülálló turisztikai vonzerővel, azonban a turizmusban hasznosítható potenciálja alapján – elsősorban a kulturális és a borturizmus vonatkozásában – alkalmas versenyképes termék kialakítására. A turizmus fejlesztéséhez nélkülözhetetlen fogadókészség az önkormányzat, a vállalkozók és a helyi lakosság részéről egyaránt érzékelhető, a terpkutatás során észlelt pozitív attitűdöt az elmúlt évek sikeres próbálkozásai is visszaigazolják. Tibolddaróc a megújuló energia hasznosítására tett erőfeszítéseinek köszönhetően a modernizáció útjára lépett, ezen törekvésében felmutatható eredmények alátámasztják a helyi értékeken nyugvó turizmusfejlesztési elképzeléseinek megvalósíthatóságát. A turizmus – a megújuló energiához hasonlóan – innovációra épülő ágazat, a kettő szimbiózisának eredője serkenti a térséget sújtó válságjelenségek tompítását. Ha az önkormányzat a belső és külső marketingkommunikációja révén azt az üzenetet közvetíti, hogy a megújuló energia élhető, korszerű, vállalkozásra al-

kalmas, látogatásra érdemes községgé teszi, teheti Tibolddarócot, akkor ez a helyiek identitására és a település imázsára is kedvező hatást gyakorolhat. A megújuló energia kiépítésével a turizmusipar legkülönbözőbb érintettjei felé is azt sugallja Tibolddaróc, hogy számára a környezeti kérdések, a fenntartható fejlődés és a tudatos fogyasztás elsődrendű témák, amelyek a turisztikai piacon jól csengő hívószavak lehetnek. Egyes turisztikai attrakciók vagy az infra- és szuprasturktúra részét képező objektumok működtetésénél (lásd Mezei Pincészet) a megújuló energia hasznosítása pedig már olyan egyértelmű szimbiózist jelent, amely kézzelfogható gazdasági hasznot, életminőség-növelő és versenyelőnyt eredményező tényezőt is képvisel.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányban közreadott kutatási eredményeket megalapozó vizsgálatokat az OTKA 112642 szerződése támogatta.

Irodalomjegyzék

- AUBERT A. (2011): Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon. Pécs: Publikon Kiadó.
- BECKEN, S. - SIMMONS, D. (2002): Understanding energy consumption patterns of tourist attractions and activities in New Zealand. *Tourism Management*. 23(4), 267-277.
- BENEDEK J. - KOCZISZKY GY. - VERESNÉ SOMOSI M. - BALATON K. (2015): Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*. 12(2). pp. 4-22.
- BERÉNYI I. 1979: Jósvafő földrajzi adottságainak értékelése, különös tekintettel az idegenforgalomra. *Földrajzi Közlemények*. 27(1-3), pp. 92-105.
- BERGMANN, A. - COLOMBO, S. - HANLEY, N. (2008): Rural versus urban preferences for renewable energy developments. *Ecological Economics*. 65(3), 616-625.
- BUJDOSÓ Z. - DÁVID L. - HERNECZKY A. - TÓTH G. (2007): A turizmus és a regionális versenyképesség kapcsolatának mutatói a Mátravidék példáján keresztül. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*. 4(1). pp. 3-20.
- CANSINO, J. - PABLO-ROMERO, M. - ROMAN, R. - YNIGUEZ, R. (2011): Promoting renewable energy sources for heating and cooling in EU-27 countries. *Energy Policy*. 39(6), pp. 3803-3812.
- DALTON, G. - LOCKINGTON D. - BALDOCK, T. (2008): A survey of tourist attitudes to renewable energy supply in Australian hotel accommodation. *Renewable Energy*. 33(10), 2174-2185.
- DÖVÉNYI Z. (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- FAIRWEATHER, J. - MASLIN, C. - SIMMONS, D. (2005): Environmental values and response to ecolabels among international visitors to New Zealand. *Journal of Sustainable Tourism*. 13(1), pp. 82-98.
- FRANTÁL, B. - KUNC, J. (2011): Wind turbines in tourism landscapes: Czech Experience. *Annals of Tourism Research*. 38(2), pp. 499-519.
- G. FEKETE É. (2007): A turizmus megjelenése és szerepe az aprófalvak funkcióváltásában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*. 4(1), pp. 21-54.
- GONDA T. - SPIEGLER P. (2012): A turisztikai klaszterek szerepe a regionális marketingben. *Marketing és Menedzsment*. 1-2. pp. 15-25.

- HARMAT Á. - MUNKÁCSY B. - SZALKAI LŐRINCZ Á. - BALLABÁS G. - CSÜLLÖG G. - HORVÁTH G. - SZABÓ M. (2016): A közösségek által generált energetikai megoldások, mint a területfejlesztés eszközei. *Területfejlesztés és Innováció*. 10(3) pp. 3-15.
- KARABUGA, A. - YAKUT M. - YAKUT, G. - SELBAS, R. - ÜCGÜL, I. (2015): Renewable energy solutions for tourism. *European Scientific Journal*. (Special edition), pp. 188-194.
- KARUCZKA A. (2014): *Tibolddaróc története*.
Elérhető: http://www.tibolddaroc.eu/files/!!!!PDF!!!!/daroc_tortenete.pdf
letöltés dátuma: 2017. 02. 28.
- KOHLHEB N. - MUNKÁCSY B. - CSANAKY L. - MELEG D. (2015): A megújuló energiaforrások potenciáljai és hasznosításuk Magyarországon. *Kovács*. 19(1-4), pp. 19-50.
- KOVÁCH I. (2012): A vidék az ezredfordulón: a jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. Budapest: Argumentum – MTA TTK Szociológiai Intézet.
- KOVÁCS T. (2012): *Vidékfejlesztési politika*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- KOZMA G. - KULCSÁR B. - MOLNÁR E. - TEPERICS K. - PÉNZES J. - RADICS ZS. (2014): Az energiatakarékos építkezésekkel kapcsolatos társadalmi kérdések. In: Kalmár F. (szerk.) *Fenntartható energetika megújuló energiaforrások optimalizált integrálásával*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 371-403.
- LENGYEL I. (2006): A területi verseny és versenyképesség elméleti alapjai. In: Horváth Gy. (szerk.) *Régiók és települések versenyképessége*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, pp. 35-68.
- LOZANO, R. - CEULEMANS, K.- ALONSO-ALMEIDA, M. - HUISINGH, D./LOZANO, F. - WAAS, T. - LAMBRECHTS, W. - LUKMAN, R./HUGÉ, J. (2015): A review of commitment and implementation of sustainable development in higher education: results from a worldwide survey. *Journal of Cleaner Production*. 108, pp. 1-18.
- LUKÁCS G. (2009): *Megújuló energia és vidékfejlesztés*. Budapest: Szaktudás Kiadó.
- MICHALENA, E.- TRIPANAGNOSTOPOULOS, Y. (2010): Contribution of the solar energy in the sustainable tourism development of the Mediterranean islands. *Renewable Energy*. 35(3), pp. 667-673,
- MICHALKÓ G. (2012): *Turizmológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MICHALKÓ G. - KULCSÁR N. - BALIZS D. - T. NAGY J. (2014) A belföldi VFR-turisták magatartásának sajátosságai Magyarországon, különös tekintettel a szabadidős tevékenységek földrajzi vonatkozásaira. *Turizmus Bulletin* 16. 3-4. pp. 3-14.
- NEULINGER Á. (2016) *Több-módszertanú és vegyes módszertanú kutatások*. *Vezetéstudomány*. 47, pp. 63-66.
- PACE, L. (2016): How do tourism firms innovate for sustainable energy consumption? A capabilities perspective on the adoption of energy efficiency in tourism accommodation establishments. *Journal of Cleaner Production*. 111, pp. 409-420.
- PUCZKÓ L. - RÁTZ T. (1998): *A turizmus hatásai*. Budapest–Székesfehérvár: Aula–Kodolányi.
- SCHIPPER, L. - MEYERS, S./KETTOFF, A. (1986): Energy use in the service sector: An international perspective. *Energy Policy*. 14(3), pp. 201-218.
- SZABÓ Z. (1938): *Cifra nyomorúság: A Cserhát, Mátra, Bükk földje és népe*. Budapest: Cserépfalvi.
- SZARKA L. (2010): Szempontok az energetika és a környezet kapcsolatához. *Magyar Tudomány*. 171(8), pp. 979–989.
- SZIRMAI V. 2015: Hogyan juthatunk el a területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-létig? In: Szirmai (szerk.): *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. pp. 417–430.
- UTASI Á. (2006): *A szubjektív életminőség forrásai – Biztonság és kapcsolatok*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.

-
- WANG, J. - HUANG, K. (2013): Energy consumption characteristics of hotel's marketing preference for guests from regions perspective. *Energy*, 52(1), pp. 173-184
- ZOGRAFAKIS N. - GILLAS, K./POLLAKI, A. - PROFYLIENOU, M. - BOUNIALETOU, F. - TSAGARAKIS, K. (2011): Assessment of practices and technologies of energy saving and renewable energy sources in hotels in Crete. *Renewable Energy*. 36(5), pp. 1323-1328